

ΕΣΤΙΑ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΚΑΤΑ ΚΥΡΙΑΚΗΝ

Τόμος δέκατος τρίτος

Συνδρομή ἑτησια : Ἐν Ἑλλάδι φρ. 12, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ φρ. 20.—Αἱ συνδρομαὶ ἄρρονται ἀπὸ 1 Ἰανουαρίου ἐκάστου ἔτους καὶ εἶνε ἑτησικαί.—Γραφεῖον τῆς Διευθύνσεως: Ὀδὸς Σταδίου, 6

7 Μαρτίου 1882

ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΙ ΤΩΙ ΒΥΡΩΝΙ ΤΙΜΑΙ

ἐν Μεσολογίῳ.

Ἐν τῇ περὶ τῆς διαμονῆς τοῦ Βύρωνος ἐν Μεσολογίῳ συντόμῳ διατριβῇ μου, τῇ δημοσιευθείσῃ εἰς τὸ ὑπ'ἀριθ. 304 φύλλον τῆς «Ἑστίας» ἐμνήσθην καὶ δύο μνημοσύνων τιμῶν ἀπονεμηθεισῶν τῷ ἐνδόξῳ φιλέλληνι μικρὸν μετὰ τὴν τελευταίην του ὑπὸ τῆς πόλεως ταύτης. Ἐπειδὴ δὲ αἱ τιμαὶ ἐκεῖναι, αἱ ἐκδηλωθεῖσαι ὑπὸ τὴν καιρίαν ἐντύπωσιν τοῦ θανάτου του καὶ ἐν τῇ ἐνδεῇ ῥητορευμάτων καὶ ἐπιδείξεων ἐκείνῃ ἐποχῇ ὑπὸ τῶν ἐν ὄπλοις συναγωνιστῶν τοῦ ἀνδρός καὶ τῶν ποικιλοτρόπως εὐεργετηθέντων κατοίκων τῆς πόλεως φέρουσι τὴν ἰδιαιτέραν σφραγιδα τῶν ἡρώικων καὶ ἀπλοϊκῶν ἐκείνων χρόνων καὶ ἐν ἐαυταῖς τὴν μεγαλορῥήμονα σημασίαν των, δὲν νομίζω περιττὴν τὴν παροῦσαν βραχεῖαν σημείωσιν περὶ αὐτῶν, καθὼς καὶ τὰ ὀλίγα ὅσα θέλω ἐπιφέρει περὶ τῶν μεταγενεστέρων ταυτοσήμων τῆς πόλεως ἐκδηλώσεων, αἵτινες κατέληξαν εἰς τὴν μεγάλην ἐορτὴν τῶν ἀποκαλυπτηρίων τοῦ ἀνδριάντος τοῦ ποιητοῦ.

Κατὰ τὴν ἐξαταμένην λιμνοθάλασσαν τοῦ Μεσολογίου τὴν ὀρίζουσαν ἀπὸ τε μεσημβρίας, δυσμῶν καὶ ἐν μέρει ἀνατολῶν αὐτὸ καὶ μεταβάλλουσαν οὕτω τὸ χαμαλὸν πεδίον, ἐφ' οὗ ὠκοδόμηται ἡ πόλις, εἰς μικρὰν χερσονήσον κεῖνται σποραδικῶς εἰς διαφόρους ἀποστάσεις νησίδρια πολλὰ, τὰ ὅποια εἰς ὁμαλοὺς μὲν καιροὺς χρησιμεύουσιν ὡς κατοικίαι καὶ ὀρηκτήρια τῶν ἁλιέων τῆς λίμνης, εἰς τοὺς χαλεποὺς δὲ καὶ ἐνδόξους ἐκείνους χρόνους τῶν πολιορκιῶν καὶ τοῦ πολέμου μετεμορφώθησαν διὰ μιᾶς εἰς πυροβολοσάσια καὶ φρούρια ἀπόρητα διὰ τὸ μένος καὶ μόνον τῶν φρουρούντων αὐτὰ, καθότι καὶ τὰ τείχη καὶ αἱ φρεσραὶ ἐπάλλξεις αὐτῶν συνίσταντο εἰς ἀπλὴν τινα μάνδραν καὶ σωροὺς χώματος. Οὕτω κατὰ τὴν ἐκ τῶν βαθέων ὑδάτων εἴσοδον εἰς τὰ περὶ τὴν πόλιν ἀβαθῆ κεῖται τὸ περιώνυμον *Βασιλάδι*, πηγιατὸν ἀλώνιον, τὸ ὅποion ἐκεραυνοβόλος στόλον ὀλόκληρον, ἀνατολικώτερον δὲ μεταξὺ τῶν σεραῶς καὶ τῆς σημερινῆς ἐπιθαλασσίας ὁδοῦ τῆς Τρουλλίδος ἢ ἡρωϊκῆ Κλείσοβα ἢ καταποντίσασα τὰς πυκινὰς φάλαγγας τῶν Ἀράβων. Ἡ λιμνοθάλασσα αὕτη ἐκτείνεται βορειοδυτικῶς μέχρι τοῦ Αἰτωλικοῦ, εἰς ἐπίκαιρον δὲ σημεῖον αὐ-

τῆς πρὸς τὴν δευτέραν αὐτὴν πόλιν, περὶ τὴν φύσιν ὄχυράν θέσιν τοῦ *Προκοπανίστου*, κεῖται ἡ νῆσος *Ξεκαλάμισμα*, ἐφ' ἧς καὶ ταύτης ἐθεωρήθη καλὸν νὰ ἐγερθῆ σύστημά τι ὄχυρωμάτων ὑπὸ τοῦ ἀξίου ἐκεῖνου ὄχυρωματοποιοῦ Π. Κοκκῶνη, εἰς δὲ ὀφείλεται μέγα μέρος τῆς ἀντιστάσεως τῆς ἡρωϊκῆς πόλεως.

Τὰ ὄχυρωματικά ταῦτα ἔργα, ὀφειλόμενα εἰς τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ λόρδου Βύρωνος, ἐνομίσθη δίκαιον, ἀποτελεσθέντα, μετὰ τὸν θάνατόν του, νὰ ἀφιερωθῶσιν εἰς τὸ σεμνὸν ὄνομά του, καὶ τὴν 16ην Ἰουνίου τοῦ 1824 ἐτελέσθη ἐπὶ τῆς ἐρήμου ἐκείνης νήσου συγκινητικὴ τελετὴ ἢ τῆς ἀγιάσεως τῶν ὀγκολίθων καὶ χωμάτων τῶν ἀποτελούντων αὐτὰ, ἧτις διερμηνεύσασα ἀπερίττως τὸ βαθὺ αἶσθημα τῆς εὐγνωμοσύνης τοῦ τόπου πρὸς τὸν θανόντα εὐεργέτην του, προομίασε τὸ σημερινὸν ἀνάθημα καὶ τὰς παρακολουθούσους ἐορτάς.

«Δημοσιεύομεν, λέγουσι τὰ *Ἑλληνικὰ Χρονικά*, τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τὸ ἐπόμενον ἀπόσπασμα λόγου, ὅστις ἐκφωνήθη καρὰ τοῦ τῆς Διοικήσεως ὄχυρωματοποιοῦ κ. Π. Κοκκῶνη, ὅταν ἠγιάσθη τὸ φρούριον **Βύρων**. Εἰς τὴν τελετὴν ταύτην, ἧτις ἔγινε τὴν 16 τρέχοντος, παρευρέθησαν ἐκτὸς τῶν ἐγγυρίων πολιτικῶν καὶ πολεμικῶν δι-οικητῶν καὶ πολλοὶ ἀξιοτίμητοι Ἑυρωπαῖοι ἄνδρες, ἐν οἷς διακρίνονται τὰ σημαντικὰ ὑποκείμενα τοῦ Λόρδου Κ. Μ. καὶ τοῦ κυρίου Ἐδουάρδου Βλακίερου, πρὸς οὓς καὶ διευθύνεται ἰδίως ὁ κύριος ὄχυρωματοποιός».

Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο ὡς καὶ τὴν ἐξαποσταλείσαν ἀπάντησιν τῶν σημαντικῶν Ἀγγλων παραθέτω ᾧδε ἐκ τῆς εἰρημένης ἐφημερίδος παραλαμβάνων ὡς ἀφελῶς παραστατικά τοῦ ἀντικειμένου περὶ αὐτὰ διατρίβουσι.

«... Φιλέλληνες καὶ γενναῖοι Ἀγγελοι!

»Ἐκ τῶν ἀδυνάτων εἶναι τὸ νὰ μὴ συμπάθῃ ἡ ψυχὴ ἐκάστου ἀνθρώπου, ὅστις ὑποτίθεται φιλήθραπος καὶ εἰλικρινῆς ἐραστής τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας, ὅταν βλέπῃ, καθὼς ἐνταῦθα, τοὺς Ἕλληνας πλήρεις εὐγνωμοσύνης ὄντας πρὸς τοὺς εὐεργέτας των, νὰ συνέρχωνται συνεχῶς ἔμπροσθεν τῶν θυσιαστηρίων τοῦ ὑψίστου καὶ νὰ ἐκπληρῶσιν ἐν μέρει (καὶ κατὰ δύναμιν) πᾶν ὅ,τι τὰ ἱερώτερα τῶν ἐαυτῶν καθηκόντων τοὺς διατάττουσι... Ἡ γεωγραφικὴ τοποθεσία τοῦ Προκοπανίστου ὄχυρά

οὔσα μόνον ἐκ φύσεως ἤθελε λογιζέσθαι σχεδὸν ἀνωφελής, ἄνευ τῆς τέχνης ἣτις συνέδραμε διὰ ν' ἀποκαταστήσῃ τὸ μέρος τοῦτο ἀπόρητον· καὶ πρέπει αὐτῆς νὰ διολογήσωμεν ὅτι καὶ ἐν-αὐθὰ συνετέλεσε τὰ μάλιστα ὁ ἀθάνατος Λόρδος Βύρων, τοῦ ὁποίου ἡ ἀτελεύτητος μνήμη μέλλει νὰ στεφανώσῃ ἀείποτε τὰς κορυφὰς τῶν δι' αὐτοῦ ἐν γένει ἐπιδιορθωθέντων ὀχυρωμάτων μας.

Ἡ νῆσος *Ξεκαλάμισμα* παρημελημένη οὔσα παντάπασιν, ἠδύνατο βεβαίως νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὸν ἐχθρὸν, ὅταν διὰ θαλάσσης ἤθελέ ποτε ἐπιχειρήσει τὸ νὰ ἐφορηθῇ κατὰ τῶν πόλεων Μεσολογγίου καὶ Ἀνατολικοῦ.

Ἡνῦν ὅμως εἰς τὴν ποτὲ ἔρημον ταύτην νῆσον ὑπάρχει τὸ φρούριον *Βύρων*, ὅπερ, ἀπόρητον ὄν διὰ τὴν θέσιν του, εἶν' ἐνταυτῷ τὸ προπύργιον καὶ ὁ τηλέγραφος τῆς ἐλευθέρως τούτου τοῦ μέρους Ἑλλάδος.

Ἀλάβετε τὴν καλωσύνην, κύριοι, νὰ γνωσποποιήσῃτε πρὸς τὴν ἔκλαμπρον οἰκογένειαν τοῦ ἀειμνήστου, καθὼς καὶ πρὸς πάντας τοὺς λατρευτάς του τὰ ἐγκάρδια τῆς ἡμῶν εὐγνωμοσύνης αἰσθήματα κτλ».

Ἀπάντησις πρὸς τὸν κ. Κοκκῶνην.

Κύριε! Πίστευσον, παρακαλοῦμεν, ὅτι πᾶς Ἄγγλος ἀνεξαίρετως καὶ θαυμάζει καὶ σέβεται ἐνταυτῷ τὴν ἀναγεννωμένην ἤδη Ἑλλάδα, τὸν ἔνδοξον τοῦτον τόπον, ἐκ τοῦ κόλπου τοῦ ὁποίου ἐξῆλθον αἱ ἀρχαὶ καὶ αἱ μέγισται ἐκείναι ἀλήθειαι, αἵτινες ἐχρησίμευσαν ὡς βάσις καὶ ὁδηγὸς ὄλων τῶν ἐλευθέρων τῆς Εὐρώπης ἐθνῶν καὶ ἰδίως τοῦ πολυσεβάστου πολιτικοῦ συντάγματος τῆς πατρίδος ἡμῶν.

Ἡ πόσον τέρπει τοὺς ἐκ τῶν σπλάγγων τῆς Ἀρκτου ἐλθόντας ξένους τὸ ἀξιολάττον θέαμα τοῦ νὰ βλέπωσιν αὐτὴν ταύτην τὴν Ἑλλάδα νὰ ἀναγεννᾶται μετὰ αἰῶνων δουλείαν καὶ συμφοράς ἐκ τῆς στάκτης τῆς καὶ νὰ υπερασπίζεται ταυτοχρόνως ἀπὸ φρούρια, ἅτινα αἰῖδιαι χεῖρες τῶν Ἑλλήνων ὕψωσαν καὶ τὰ ὅποια ὠπάζτως διευθετοῦνται ἀπὸ ὀχυρωματοποιῶν Ἑλλήνων καὶ τοιοῦτον πατριώτην οἶος σύ.

Σὺ ἀποδόσας τὸ ἀθάνατον ὄνομα τοῦ Βύρωνος εἰς ἐν ὀχύρωμα, τὸ ὁποῖον κάλλιστα ὀνόμασες τὸ προπύργιον τῆς τιμῆς, μᾶς ἐμπνέεις τὴν ἐλπίδα τοῦ ὅτι ἡ σκιά καὶ τὸ ὄνομα τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρὸς μέλλει ὡσαύτως νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἄστυλον καὶ πρὸς ἐπερχομένους εἰσέτι ἄλλων Ἑλλήνων γενεᾶς, ἐνῶ συγχρόνως ἐλπίζομεν ὅτι τὸ πολίτευμα τοῦ ἐνδόξου συμπολίτου μας θέλει διερρεθίσει καὶ τὴν εὐγενῆ φιλοτιμίαν τῶν συμπατριωτῶν σας· διότι τοῦτο αὐτὸ μόνον ἐβίασε τὸν μακαρίτην Λόρδον Βύρωνα ἵνα ἀφοσιωθῇ ὅλος εἰς τὸ θεῖόν σας ἔργον καὶ τοῦτο αὐτὸ μόνον ἐπιθυμοῦν ἐκ ψυχῆς καὶ ὅλοι οἱ φιλέλληνες τῆς Ἀγγλίας.

Ἐσο βέβαιος, Κύριε, διὰ τὴν ἐκ μέρους ἡμῶν

πρὸς τὸ ὑποκείμενόν σου εὐνοίαν καὶ ὑπόληψιν καὶ ὑγίαινε!

» Ἐν Μεσολογγίῳ τὴν 17[29] Ἰουνίου.

«Κ. Μ.—ΕΑΘΥΓΑΡΔΟΣ ΒΛΑΚΙΕΡΟΣ»

Ἡ διαμοιβὴ καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν προσφωνήσεων αὐτῶν δίδει, νομίζω, πρὸς τοῦτοις ἰδέαν τινὰ καὶ τῆς ἀξιοσημειώτου ἐπικουρίας εἰς τὴν ὀχύρωσιν τοῦ Μεσολογγίου τοῦ ἐν αὐτῷ θανόντος ποιητοῦ καὶ τῶν περὶ αὐτὸν καὶ κατόπιν αὐτοῦ φιλελλήνων, ὡς καὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἐπιτετραμμένου αὐτῇ τεχνίτου. Καὶ περὶ μὲν τοῦ τελευταίου τούτου ἴσως διαλάβω λεπτομερέστερον ἐν ἄλλῃ τινὶ συμβολῇ εἰς τὴν πάτριον ἱστορίαν, περὶ δὲ τοῦ ὑπὸ τὰ στοιχεῖα Κ. Μ. φερομένου Λόρδου σημειῶ ἐνταῦθα ὅτι οὗτος εἶναι ὁ Κάρολος Μουράι υἱὸς τοῦ δουκὸς Ἀδελ, ὅστις ἀπέθανε δύο μῆνας κατόπιν εἰκοσιπενταετῆς μόλις ἐν Γαστούνη ἐξ ἐγκεφαλικῆς νόσου. Διατρίβων οὗτος ἐν Μεσολογγίῳ συνέδραμε σπουδαίως εἰς τὴν θεμελίωσιν τοῦ τριγωνικοῦ ἐκείνου πρακτεῖου προχώματος (Lunette), τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν μεταγενεστέραν πολιορκίαν ἐδείχθη τοσοῦτον χρήσιμον εἰς τὴν ἄμυναν τῆς πόλεως, καὶ οὐτινος τὰ σεμνὰ ἐρείπια εἰσὶν ἐκ τῶν ὀλίγων σωζομένων περὶ τὴν πόλιν ἡμῶν. Τὸ πρόφραγμα τοῦτο κατὰ τὴν εὐστοχον τακτικὴν τοῦ πατριώτου ὀχυρωματοποιῦ καὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἔλαβε τὸ ὄνομα Γουλιέλμου τοῦ Ὁράγγεν ἐνὸς τῶν σημαντικωτέρων συγγενῶν τοῦ εἰρημένου Λόρδου.

Καὶ ἦτο πολλῆς σημασίας ἡ τακτικὴ αὕτη κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην διπλοῦς δὲ αὐτῆς ὁ σκοπὸς καὶ τὸ ἀποτέλεσμα· νὰ τιμῆσῃ δηλονότι σεμνὰ καὶ προσφιλῆ ὀνόματα ὡς ἐκ τῆς καθόλου αὐτῶν ἀρετῆς καὶ τῶν ἐκσήμων πράξεων ἢ ἀνδραγαθιῶν, νὰ ἀνυψώσῃ δὲ τὸ φρόνημα τῶν ἐγκεκλεισμένων πολεμιστῶν μέχρι τοῦ παραδείγματος καὶ τῆς ἀρετῆς ἐκείνων. Τοιοῦτοτρόπως παρετάχθησαν καὶ ἀπεμνημονεύθησαν κατὰ μῆκος τοῦ τείχους τοῦ Μεσολογγίου καὶ περὶ αὐτὸ τὰ δνόματα τοῦ Φραγκλίνου, τοῦ Κοτσιούσκου, τοῦ Κυριακούλη, τοῦ Μπότσαρη, τοῦ Νόρμαν, τοῦ Μιαούλη, τοῦ Κανάρη, τοῦ Κοραῆ, τοῦ Ῥήγα, τοῦ Μονταλεμπέρ, τοῦ Σίφφελδ, τοῦ Μακρῆ, τοῦ Σαχτούρη καὶ αὐτὸ τοῦ Βύρωνος ἄλλο ἄλλο κανονοστάσιον ἢ ὀχύρωμα κοσμοῦν, ἀνοδοδέμη πολίτιμος, ἀποπνέουσα μῦρα ἐλευθερίας, φιλοπατρίας, ἡρωϊσμοῦ μεγαλειότητος.

Κατὰ τὸν θάνατον τοῦ Βύρωνος τῆς ὀχυρώσεως σχεδὸν συντετελεσμένης εἶχον δοθῆ ὀνομασίαι εἰς τὰ σημαντικώτερα τῶν πυροβολοστασιῶν καὶ ὀχυρωμάτων τοῦ τείχους· δι' αὐτὸ ἀφιερώθη εἰς τὸ ἔσχατον ὄνομά του τὸ ἀμέσως κατόπιν ἀποτελεσθὲν θαλάσσιον ἐκεῖνο τοῦ Προκοπανίστου φρούριον, ὀνομάσθη δὲ *Λόρδ - Βύρων* καὶ αὐτοῦ τοῦ κυρίου τῆς πόλεως τείχους πλάγιόν τι κανονοστάσιον, πλησίον τοῦ σημαντικοῦ ἐκείνου πυροβολο-

στασίῳ τοῦ Φραγκλίνου τοῦ ἐπονομασθέντος διὰ τὰς κατ' αὐτοῦ ματαιίας καὶ φονικωτάτας εἰς τὸν ἐχθρὸν ἐπιθέσεις *τερμίπαλε*. Καὶ οὕτω πρὸ τῆς δικαιώσεως καὶ κερποφορίας τῶν εὐεργεσιῶν τοῦ ἀειμνήστου φιλέλληρος ἔγνωσαν οἱ μεγάθυμοι καὶ εὐγνώμονες ἐκείνοι ἄνδρες ν' ἀποδώσωσιν εἰς τὴν ἱερὰν μνήμην του πάσαν δυνατὴν αὐτοῖς τιμὴν.

Μετὰ δὲ τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ ἔθνους ἐπὶ πολὺ ἐκνοπορήθη ἡ ἰδέα τῆς ἀνεγέρσεως ἀξιοπρεποῦς μνημείου τῷ ἐκσήμε Βρεταννῷ. Καθ' ἣν ἐποχὴν τὰ ἐσκαραπιμένα ὄσα τῶν ἠρωϊκῶν προμάχων τοῦ Μεσολογγίου συνελέχθησαν ἐν τῷ κήπῳ τῶν Ἡρώων, ὑπὸ τὴν πλάκα ἣτις ἀπλῆ καὶ ἀπέριπτος ἐκσημαίνει τοὺς ἄλλους αὐτῶν, ὑψώθη συγχρόνως παραπλεύρως αὐτῆς καὶ τύμβος χωμάτινος ὑποτιθεμένη σκέπη τῶν σπλάγγων τοῦ ἐξόχου φιλέλληρος. Ἐπ' αὐτοῦ ἰδιαιτέρον σῆμα ἐστάθη περισωθὲν λείψανον τοῦ πιστηρίου τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν», δάφναι καὶ μυρσίναι ἠπλώθησαν περισφιγγάσαι καὶ θαλαρᾶ χλόη ἀνέδωκεν ἀναμμένουσα τὴν ἀντικατάστασιν τῆς ὑπὸ τοῦ Πεντελησίου μαρμάρου, ὃ καθ' ἑκάστην δ' ἐπέτειον τῆς ἐξόδου ἐπιχυνόμενος πέριξ λιθανωτὸς ἐπέστεφε πάντοτε τὸν τύμβον τοῦτον ἐκδεχόμενον πλούσιον μέρος τῶν ἀναπεμπομένων συγχρόνως ὕμνων τῶν ἱερέων καὶ ἐγκωμίων τῶν ποιητῶν καὶ ῥητόρων τῆς ἡμέρας ὑπενθυμιζόντων πάντοτε τὴν ὀφειλομένην τιμὴν. Καὶ τὸ μὲν δημοτικὸν συμβούλιον τῆς πόλεως διὰ ψηφίσματος τοῦ τῆς 9 Ἰουλίου 1868 προσέβη ἐν βῆμα πρὸς πραγμάτωσιν αὐτῆς διαλαβὸν ἐν αὐτῷ ὅτι: «Α'. Ἀποφασίζει ν' ἀνεγερθῆ δαπάναις τοῦ Δήμου ἐν τῇ πόλει τοῦ Μεσολογγίου σεμνὸν μνημεῖον τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει λόρδου Βύρωνος ἐπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ χώρου, ἔνθα εἰσὶ τεθαμμένα τὰ τιμαλφῆ αὐτοῦ ἐντόσθια. Β'. Ἀνοίγει τὸ στάδιον εἰς πάντας ὅσοι θέλουσι νὰ τιμῆσωσι τὴν μνήμην του ὅπως συνεισενέγκωσι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον πᾶν ὅ,τι προαιροῦνται. Γ'. Διορίζει ἐπιτροπὴν ὅπως προκαλέσῃ τὰς συνεισφορὰς ταύτας καὶ διενεργήσῃ πᾶν ὅ,τι πρὸς τὸν σκοπὸν συντελεῖ, ἢν συνάμα ἐπιφορτίζει νὰ προετοιμάσῃ τὸ ἀνήκον σχέδιον τοῦ μνημείου καὶ νὰ ὑποβάλῃ τὸ ἀποτέλεσμα ὑπ' ὄψιν τοῦ σώματος ἵνα γείνηται ταχεῖα ἑναρξίς τοῦ ἔργου». Ἄλλ' ἡ ἑναρξίς αὕτη εἴμαρτο νὰ βραδύνῃ ἕως οὗ μηνὶ Ἱερῶν τοῦ 1871 ἐπέληθουσα ἐπίκουρος ἡ φιλοτιμία καὶ θερμὴ πρωτοστασία τοῦ ἐν Ἀθήναις συλλόγου «Βύρωνος» ἔτρεψεν εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἐκτελέσεως τὴν ἰδέαν καὶ τὰ ψηφίσματα. Καὶ οὕτω μετὰ πολλὰς δυσχερείας καὶ ὑπὸ τὰς ἴαν γωστὰς γενομένας—ἵνα μὴ ἐπαναλάβῃ ἐνταῦθα—περιστάσεις καὶ ἐορτὰς ἐστάθη τὴν 25^{ην} τοῦ παρελθόντος μηνὸς Ὀκτωβρίου ὃ ὑπὸ τοῦ κ. Βιτάλη φιλοπονηθεὶς ἀνδρίας ἐν τῷ μνησθέντι κήπῳ τῶν Ἡρώων.

Ὁ κήπος οὗτος ἐκτείνεται πέραν τοῦ βορείου ἄκρου τῆς πόλεως κατὰ μῆκος μέρους τοῦ νεωτέρου τείχους αὐτῆς, ἐντεῦθεν τῆς ἀρχαίας τά-

φρου καὶ τῶν προχωμάτων. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὴν ἀμέσως πρὸ τοῦ *γαλασμοῦ*, ὡς ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἀποκαλεῖται ἡ ἠρωϊκὴ πανωλεθρία τῆς τελευταίας πολιορκίας καὶ τῆς ἐξόδου, ἴδρυντο ἐκεῖ πέριξ δύο ναοὶ τιμώμενοι ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Νικολάου καὶ τῆς Παναγίας, ὧν οὐδ' ἕχνος ἀπελείφθη· περὶ τοὺς νάρθηκας τῶν δύο αὐτῶν ναῶν καὶ κατὰ τὸν πέριξ χώρον ἐθάπτοντο τὰ σώματα τῶν ἐν τῇ μάχῃ πιπτόντων πολεμιστῶν· ἐκεῖ ἐτάφη ὁ Νόρμαν, ὁ Κυριακούλης καὶ ὁ Βότσαρης, ἐκεῖ συνώλεσαν κοπτόμενοι καὶ τὸν *λαμπρὸν Λόρδον* οἱ στερηθέντες αὐτὸν νέοι συμπολίται του. Ὁ χώρος οὗτος καὶ μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων καθιερώθη εἰς τὴν μνημόσυον λατρείαν τῶν προμάχων τῆς πόλεως καὶ τοῦ ἔθνους· ἐντὸς αὐτοῦ ὁ Ὁθων ἐνεκαινίασε τὸ πολυάνδριον μνημεῖον τῶν Ἡρώων, εἰς αὐτὸν δὲ καὶ τὸν ἐκεῖ τάφον τοῦ Βότσαρη ἐδώρησεν ὁ Δαβὶδ τὸ ἀριστούργημά του, τὴν *Ἑλλάδα* του. Τὴν ἔκτασιν ταύτην φιλόκαλος ἀξιωματικὸς ὁ ἀείδημος Κουτκουτάκης ἀόκνως ἐργασθεὶς μετέβαλε πρὸς τριακονταετίας εἰς πολὺδένδρον καὶ δαφνόφυτον ἄλλος, αἱ πλάτανι τοῦ ὁποίου σκιάζουσι καὶ μεταγενέστερον ἐναποθεθέντας ἐκεῖ νεκροὺς ἐπιζησάντων πολεμιστῶν καὶ ἀνδρῶν τοῦ ἀγῶνος· ὁ στρατάρχης Θ. Γρίβας, ὁ στρατηγὸς Βλαχόπουλος, εὐάριθμοὶ τινες ὀπλαρχηγοὶ καὶ ἄνδρεῖοι πολεμισταὶ τοῦ Μεσολογγίου δικαίως ἠξίωσαν θέσιν ἐντὸς αὐτοῦ παρὰ τὸς προκαταγεμένους συμπολεμιστάς του καὶ ἐδῶ εὔρε τὸ ἀνήκον αὐτῷ ἕδος τὸ ἄγαλμα τοῦ κλεινοῦ λόρδου.

Εἰς τὴν ἐπιφανεστέραν τοῦ κήπου τούτου θέσιν μεταξὺ τοῦ πολυανδρίου μνημείου καὶ τοῦ τάφου τοῦ Βότσαρη ἴδρυνθὲν προφαίνει τὸν ἀείδημον λόρδον ἰστάμενον ἐν στάσει προσφωνήσεως φυσικῆ, ὀλίγον τι πρὸς τὰ δεξιὰ ἀποβλέποντα καὶ δεικνύοντα διὰ τῆς δεξιᾶς τὴν γῆν, ἢν ἴσα τῇ φυσίᾳ ἔστρεψε καὶ ἐφ' ἧς ἀπέδωκε τὴν τελευταίαν πνοήν, τὴν γῆν εἰς ἣν ἀνεφέροντο οἱ τελευταῖοι αὐτοῦ πασίγνωστοι στίχοι:

Τῆς τιμῆς ἐδῶ ναι ὁ τάφος· τρέξε αὐτοῦ νὰ σκοτωθῆς·
Δὲν σοῦ μένει παρὰ ναῦρης ὅ,τι ἐγύρευες παντοῦ
Καὶ νὰ τωῦρης δὲν μπορούσες: Μνημ' ἀνδρὸς πολεμικοῦ.
Βρίσκοντάς το κύττα γύρω, πιάσ' τὴν θέσιν ποῦ ποθεῖς·
Γιὰ τὴν δόξαν πολεμῶντας πέσ' ἐκεῖ ν' ἀναπαυθῆς.*

Ἡ ἀριστερὰ αὐτοῦ χεὶρ συνεσταλμένη πρὸς τὴν πλευρὰν καὶ ἐπ' αὐτῆς σφιγγούσα καὶ ὑποστηρίζουσα διὰ τῆς ὠλένης τὸν ἐκ τοῦ ὄλου ἐξηρητημένον εὐρὺν πολύπτυχον μανδύαν, κρατεῖ κύλινδρον χάρτου παριστῶντα τὰ ἀθάνατα ἔπη του, ὃ ὡς εἰρηταὶ μανδύας ἐπιρριπτόμενος πυκναῖς πτυχαῖς ἐφ' ὄλου τοῦ σώματος ἀποκρύπτει σχεδὸν καὶ τὴν φωνὴν αὐτοῦ καὶ καθ' ὀλοκληρίαν τὸ δεξιὸν σκέλος μόλις ἐποφίτων νὰ ὑποφανῇ τὸ ἐντοσθεν στενὸν κολόβιον, τὴν ἀπρωρημένην ἀρμο-

* Μετάφρασις Σπ. Τρικοῦπη.

γὴν τοῦ λαιμοδέτου καὶ τὸν ἀριστερόν πόδα προ-
τεταμένον μικρόν.

Προσβλέπων ἤδη τις τὸν ἀνδριάντα τοῦτον κα-
ταγινώσκει ἄρα γε τὴν ἀληθῆ τοῦ προσφιλοῦς ποι-
ητοῦ καὶ συμπολίτου ἡμῶν μορφήν;

Ἡ ἐν γένει ἐκφρασις τῆς φυσιογνωμίας του ἐ-
λαττωματικῆ δὲν εἶναι ὑστεροῦ ὅμως, νομίζω,
ὕπερ τὸ δέον ἀρρενωποῦ καὶ στερεοῦ ἤθους. Καὶ
εἶναι μὲν πιστὴ ἐξεικόνισις τῆς τοῦ Βύρωνος μορ-
φῆς ἐν ταῖς ἀρχαιοτέραις ἡμέραις τῆς ἐν Ἰταλίᾳ
διαμονῆς του κατὰ τὸ πρότυπον τῆς τοῦ Tho-
waldsen προτομῆς, ἐκπαριστᾷ τὴν ἐγνωσμένην
καλλονὴν τοῦ λόρδου τῆς Ἀγγλίας, τὴν ἀκατα-
μάχητον γλυκύτητα τοῦ συμπαθοῦς ψάλτου τῶν
καταδυναστευομένων, καὶ ἴσως τὴν μελαγχολικὴν
διάχυσιν τοῦ ἀναχωρητοῦ τοῦ Μεσολογγίου, ἀλ-
λ' ὅχι καὶ τὴν ἐκφρονα μεγαλειότητα τοῦ ἐμπνευ-
σμένου Βάρδου, τὴν τελευταίαν σύνεσιν καὶ μερι-
μνώδη ἐκφρασιν τοῦ προσώπου τοῦ ὄχρωτοῦ καὶ
προασπιστοῦ τῆς ἠρωϊδοῦ πόλεως.

Ἐν Μεσολογγίῳ κατὰ Νοέμβριον 1831.

ΧΡ. Μ. ΠΑΛΛΑΔΑΣ.

Η ΕΚΦΡΑΣΙΣ ΤΩΝ ΝΕΚΡΩΝ

ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης.

Ὁ κ. Brown Sequard, ὁ περιώνυμος καθηγη-
τῆς τῆς φυσιολογίας ἐν τῷ Κολλεγίῳ τῆς Γαλ-
λίας, ἐκοινοποίησεν ἐσχάτως εἰς τὴν Ἀκαδημίαν
τῶν ἐπιστημῶν τὸ ἀποτέλεσμα πλείστων φυσιολο-
γικῶν μελετῶν, ἃς ἐπεχείρησεν ἵνα ἐξηγήσῃ γε-
γονότα πολλάκις παρατηρηθέντα εἰς τὸ πεδίον
τῆς μάχης ὑπὸ τῶν στρατιωτικῶν χειρουργῶν.
Πρόκειται περὶ τῆς θέσεως καὶ ἐκφράσεως, ἣν οἱ
στρατιῶται διατηροῦσι μετὰ θάνατον, καθ' ἣν
στιγμὴν λαμβάνουσι θανατηφόρον τραῦμα.

Μέχρι τοῦδε ἠτιῶντο τὸν ὑπερβολικὸν κάμα-
τον, τὴν ἐξάντλησιν τοῦ νευρικοῦ καὶ μυϊκοῦ συ-
στήματος, ἀλλ' ὁ περιφανὴς φυσιολόγος φρονεῖ,
ὅτι τὸ αἷτιον τοῦτο δὲν ἐξηγεῖ εὐλογοφανῶς τὴν
ἄμεσον μετάθασιν τῶν μυῶνων εἰς κατάστασιν συ-
στολῆς δυναμένην νὰ διατηρήσῃ τὰ μέλη καὶ τὸ
σῶμα εἰς ἣν θέσιν εὐρίσκοντο κατὰ τὴν στιγμὴν
τοῦ θανάτου.

Ἴδου τὰ συμπεράσματα, ἃ ὁ καθηγητῆς τοῦ
Κολλεγίου τῆς Γαλλίας πορίζεται ἐκ τῶν ἀρτίως
γενομένων ἐρευνῶν.

1^{ον} Συστολὴ ἀληθὴς δύναται νὰ ἐπέλθῃ ὀλίγον
τινὰ χρόνον μετὰ ἣ καὶ πρὸ τοῦ θανάτου, ἣ δὲ
συστολὴ αὕτη δύναται νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ πολὺ καὶ
νὰ μεταβληθῇ εἰς νεκρικὴν ἀκαμψίαν ἢ νὰ ἐκλείψῃ
ἐντελῶς, ἐμμενούσης τότε τῆς τῶν μυῶνων ἐρεθι-
στικότητος.

2^{ον} Ἐκ τῶν διαφορῶν μερῶν τοῦ ἐγκεφάλου, τὸ
μᾶλλον δυναμένον νὰ προξενήσῃ τὴν μετὰ θάνα-
τον συστολὴν εἶναι ἡ παρεγκεφαλῆς.

3^{ον} Ἡ διατήρησις τῆς ἐκφράσεως, ἣν εἶχον πρὸ
τοῦ θανάτου, ἣ παρατηρηθεῖσα παρὰ τοῖς ἐν τῷ
πεδίῳ τῆς μάχης φονευθεῖσι στρατιώταις, ἐξαρ-

τᾶται οὐκ ἐκ τῆς αἰφνιδίας ἐμφανίσεως τῆς νε-
κρικῆς ἀκαμψίας, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐπερχομένης ἀλη-
θοῦς συστολῆς.

Κατόπιν τῆς σπουδαίας ταύτης κοινοποιήσεως,
ἣ ἐφημερὶς «Gazette de France» ἐν τῇ ἐπιστη-
μονικῇ αὐτῆς ἐπιθεωρήσει ἀνερευνᾷ ἐπὶ τοῦ προ-
κειμένου ἐν τῇ στρατιωτικῇ ἱστορίᾳ τῆς Γαλλίας
σειρὰν γεγονότων ἀξιολόγων, ὧν τινὰ μεταφέρο-
μεν ἐνταῦθα.

Ἡ ἐξέτασις τῆς ἐκφράσεως τοῦ προσώπου τῶν
τεθνεώτων ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἐγένεν ἀντι-
κείμενον σπουδαίων παρατηρήσεων, ἔφερε δὲ εἰς τὸ
συμπέρασμα ὅτι ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ μεταβῇ
ἀπὸ τῆς ζωῆς εἰς τὸν θάνατον ἐν ἀκαρεῖ, ἄνευ ἀ-
γωνίας καὶ ἄνευ σπασμῶν. Τὸν ἀκαριαῖον θάνατον
ἐπιφέρουσι κυρίως τὰ κατὰ τὴν κεφαλὴν ἢ τὴν
καρδίαν τραύματα. Ἐν περιπτώσει θανατηφόρου
τραύματος εἰς τὸ ὑπογάστριον, ἐπιφέροντος τὸν
θάνατον κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον βραδέως, ἡ ἀ-
γωνία παρατείνεται μετὰ φρικτῶν ὀδυνῶν, τὸ
πρόσωπον τῶν νεκρῶν εἶναι συνεσπασμένον, αἱ χεῖ-
ρες καὶ οἱ βραχίονες εἶναι ἐσαυρωμένοι καὶ συνε-
σφιγμένοι ἐπὶ τῆς κοιλίας, τὸ σῶμα κυρτωμένον
καὶ ἐπὶ τῆς πλευρᾶς κεκλιμένον.

Ἐν τῷ ἀξιολόγῳ αὐτοῦ συγγραμμάτι περὶ τῆς
ἐν τοῖς στρατοῖς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας, ὁ ἰατρὸς
κ. Chenu μνημονεύει πολυαριθμῶν γεγονότων
λίαν διδακτικῶν καὶ δυναμένων νὰ διαφωτίσωσι
τὸ ἐπασχολοῦν ἡμᾶς ζήτημα. Ὁ ἐπίατρος κ. Ar-
mand παρετήρησε, λέγει, εἰς τὴν μάχην τῆς Μα-
γέντας, ὅτι πλείστοι νεκροὶ διετῆρουν τὴν ἐκ-
φρασιν ἣν εἶχον κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ θανάτου.
Οἱ κατὰ τὴν κεφαλὴν τραυματισθέντες νεκροὶ ἔ-
κειντο συνήθως πρηνεῖς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἡ νε-
κρικὴ ἀκαμψία κατ' οὐδὲν εἶχε μεταβάλει τὴν
ἐντελῆ τῶν μελῶν παράλυσιν, οἱ πλείστοι δ' αὐ-
τῶν εἶχον εἰσέτι τὸ ὄπλον εἰς τὰς χεῖρας. Οἱ κατὰ
τὴν καρδίαν τραυματιζόμενοι πίπτουσι καὶ μέ-
νουσιν ὅπως καὶ οἱ κατὰ τὴν κεφαλὴν. Ἄλλ' ὅ-
μως ὁ θάνατος αὐτῶν καίτοι ταχὺς δὲν εἶναι το-
σοῦτον ἀκαριαῖος, ὥστε νὰ μὴ ἐπιτρέπῃ θέσιν, οὔ-
τως εἰπεῖν, ἐνεργητικὴν παρατηρήθη ζουάθος, ὅς-
τις πληγεῖς εἰς τὸ στήθος ἔκειτο ἐπὶ τοῦ ὄπλου
του, ὅπερ ἐκράτει εἰς θέσιν προσβολῆς διὰ τῆς λόγ-
χης· τὸ ἀρρενωπὸν αὐτοῦ πρόσωπον ἦτο ἀπειλη-
τικῶς προτεταμένον.

Οὐ μακρὰν τοῦ ζουάθου τούτου εὐρίσκειτο αὐ-
στριακὸς στρατιώτης τοῦ πεζικοῦ, τοῦ ὁποίου
σφαῖρα εἶχε κόψει ἀριστερὰ τὰ μηρικὰ ἀγγεῖα· οὗ-
τος ἀπέθανεν ἐξ αἰμορραγίας καὶ ἦτο αἱματοφόρ-
τος. Διαρκούσης τῆς ἀγωνίας του, οἰκδήποτε ἡ
διάρκεια αὐτῆς, εἶχε λάβει θέσιν παρακλητικὴν,
ἔκειτο δὲ ὑπτίος ὀλίγον πρὸς τὰ δεξιὰ κλίνων καὶ
εἶχε τὸ πρόσωπον καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐστραμμέ-
νους πρὸς τὸν οὐρανὸν, τὰς χεῖρας συνηνωμένας,
τὰ δάκτυλα συμπεπλεγμένα καὶ συνεσπασμένα.
Ἐφάνετο ἀποθανὼν ἐνῶ προσήχετο.